

מנהיג יהודי בצרפת של וישי, 1940-1943: יומנו של רמון-ראול למבר ירחמיאל כהן

המחקר ההיסטורי על תולדות היהודים במהלך השואה קודם במידה רבה עם פרסום היומנים שכתבו יחידים, חברי קהילות יהודיות שונות, בתקופת המלחמה. אף שרבים מיומנים אלה משקפים גישה המתאפיינת בנקודת ראות מקרו-קוסמית על המצב ההיסטורי, הרי התובנות וההבחנות האישיות מספקות ממד נוסף, המצוי רק לעתים נדירות בחומר ארכיוני אחר. לעתים קרובות תועדו מאורעות פנים-קהילתיים בחיי היהודים בגטאות או בערים הגדולות שהיו תחת הכיבוש הגרמני רק ברשומות כתובות מעין אלו. יומנים אלה ממשכים, אם כן, את המסורת של מתעדי קורות היהודים לאורך ההיסטוריה היהודית; ככאלו, יש לבחון את הנתונים ההיסטוריים שבהם ולבססם באמצעות חומר נוסף, בעוד המבט הייחודי להם מהווה עדות לתקופה מסוימת זו בהיסטוריה היהודית.

ההיסטוריה של היהודים בצרפת במהלך מלחמת העולם השנייה יכולה להיכתב תוך שימוש בחומרים ארכיוניים שנכתבו על ידי יהודים, צרפתים וגרמנים. אולם בארכיונים בולט המחסור ביומנים אישיים שנרשמו במהלך תקופה זו. רק יומנים מעטים ידועים, ורק לעתים רחוקות הם מספקים מידע נוסף או הבחנות מעמיקות יותר מכפי שניתן ללמוד ממקורות ארכיוניים אחרים. יומנו האישי של ראש האיגוד הכללי של יהודי צרפת בימי וישי, ריימונד-ראול למבר ((Rymond-Raoul Lambert, *Carnet d'un témoin*, présenté par R.Cohen, Paris, 1985), נמנה עם אלה, וחשיבותו מכרעת לחקר קורותיהם של יהודי צרפת במלחמת העולם השנייה. עיון ביצירתו יתרום להבנת התפתחות חיי הקהילה היהודית בצרפת של וישי באמצעות התובנות שהיא מציעה לנו על פעולת האיגוד הכללי של יהודי צרפת – אוז'יף (Union Générale des Israélites de France - UGIF) - תוך תיאור העולם הפנימי של דמות המפתח במועצה, רמון-ראול למבר. כיוון שכבר יש בנמצא תיעוד נרחב השופך אור על אופיו ועל פעילותו של האיש, יתמקד מאמר זה בפעילותו של למבר בתקופת המלחמה כפי שהיא משתקפת ביומנו.

למבר, בניגוד למרבית כותבי הרשומות בתקופה זו, לא התחיל את יומנו במהלך המלחמה, אלא כ- 20 שנה קודם לכן. כתיבת היומן נבעה מהצורך הפנימי העמוק שלו במבע ספרותי אישי ויש בה יותר מאשר תיעוד יומיומי של מאורעות. למבר מתאר רגשות והתרחשויות באופן ספורדי בלבד. אולם ככל שגוברת מעורבותו באוז'יף, כך הוא נוטה יותר לסכם תקופות זמן קצרות בלויית תאריכים מדויקים, אולי מתוך מחשבה כי יום יבוא והוא ישתמש ברשומות אלו כבסיס לסיפור פעילותו הציבורית.

רמון-ראול למבר נולד בשנת 1894 בפרבר קטן של פריס, מונמורנסי (Montmorency), נצר למשפחה יהודית-צרפתית מכובדת ממץ (Metz). כחלק מן המגמה הרווחת בקרב יהדות צרפת במאה ה-19, ביססה משפחתו את עצמה בפריס שני דורות קודם לכן, ועתה כבר הייתה מעורה היטב בחברה הצרפתית. למבר גדל בתקופה שבה טרם התאוששה מערכת החינוך הצרפתית מהשלכותיה של התבוסה הטראומטית לפרוסיה, והעוינות המסורתית של צרפת לגרמניה הייתה חריפה. אף על פי כן נמשך למבר בכל נימי נפשו לתרבות הגרמנית; במרוצת השנים רכש שליטה מושלמת בגרמנית והיכרות קרובה עם ספרותה. בתקופת כהונתו של בריאן (Briand) כראש ממשלת צרפת (1909-1911) הניף למבר, כרבים מעמיתיו לספסל הלימודים, את נס הפיוס בין צרפת לגרמניה וקרא לחידוש היחסים החמים בין שני העמים. אבל כמה שנים לאחר מכן ניצבו שתי המדינות משני עברי המתרס במלחמת העולם הראשונה, ולמבר מצא את עצמו בנתיב שהתוותה משפחתו: הוא יצא ללחום למען המדינה האירופית הראשונה שהעניקה אמנסיפציה ליהודים. הוא היה גאה עד מאוד בשירותו בצבא צרפת במלחמת העולם הראשונה, שירות שבעקבותיו הוכתר כ"אביר לגיון הכבוד" (Chevalier de la légion d'Honneur). מאוחר יותר, במהלך מלחמת העולם השנייה, אף הועלה לדרגת סרן.

מלחמת העולם הראשונה הותירה בו חותם עמוק. הוא חזה בהרס שזרעה המלחמה, היה עד לאכזריותה, וראה את תוצאותיה המחרידות עבור מאות אלפי מחוסרי בית, בהם רבים מאחיו היהודים. אין ספק כי טראומה זו היא שגרמה ללמבר לבלות את שנות חייו הבאות בניסיון לפתור כמה מבעיות הפליטים, יהודים ולא-יהודים כאחד. הוא ניסה לבנות מחדש את ארגוני הצדקה היהודיים בצרפת כדוגמת הארגונים היהודיים-גרמניים שמהם התרשם עמוקות עם תום המלחמה. למשימה זו הביא את אישיותו, איש המעשה והאינטלקטואל, ששלח ידו בכתיבת רומנים וסיפורים קצרים. אף שהיה נטוע במסורת הצרפתית יותר מאשר בתרבות היהודית, שימש מאז שנת 1934 כעורך השבועון היהודי-צרפתי *L'Univers israélite*, כתב עת אשר שיקף את עמדת הקונסיסטואר המרכזי (*Consistoire central*), הארגון הדתי-ייצוגי של היהודים ילידי צרפת. בתפקידו כעורך וכמזכיר הכללי של ועד הסיוע לפליטים, (C.A.R - *Comité d'Assistance aux Réfugiés*), מאז היווסדו ב-1936, היה למבר מדמויות המפתח ביהדות צרפת בשנים שבין שתי המלחמות. במהלך תקופה סוערת זו נותרו אמונו של למבר בצרפת ומחויבותו ליהדות בעיניו. ערב מלחמת העולם השנייה שיקפו כתביו את רוח ה *union sacrée* של 1914: צרפת וירושלים חייבות להתאחד ולפעול בצוותא כנגד כוחות הרשע והברבריות. בשלהי 1939 הוא שב לצבא, שופע מסירות לארצו ולעקרונותיה. לקראת תום הקרבות בצרפת, ביולי 1940, החל למבר לתעד את קורות השבועות הקודמים. את יומנו בן שני הכרכים של למבר ניתן לחלק לשני חלקים עיקריים: הראשון – מיולי 1940 ועד אוקטובר 1941, מתאר את התקופה שמראשית הקמת ממשלת וישי ועד לתחילת

הדיונים בנוגע להקמת אוז'יף; השני – מאוקטובר 1941 ועד אוגוסט 1943, מתאר את התקופה שבה היה למבר מעורב כל כולו בפעילויות אוז'יף. קיים הבדל מהותי בין שני חלקי היומן. בראשון, מחשבותיו של למבר בנוגע לצרפת ולעתיד היהודים בה וגישתו האידיאולוגית הן המוקד שסביבו סובב היומן. מעט מאוד מסופר על פעילותו בתחום הסעד, שאותה חידש באוקטובר 1940, ואין מידע רב על יחסיו עם קבוצות ועם ארגונים אחרים, יהודיים ושיאנים יהודיים. שיחות בעלות אופי אישי עם נושאי משרות בממשלת וישי מובאות מתוך מעורבות אישית עמוקה. חלק זה פותח צוהר למחשבות ולחרדות שהיו מנת חלקו של יהודי יליד צרפת בתקופת וישי. בחלקו השני של היומן ההערות הפילוסופיות משניות בחשיבותן לתיאור מעורבותו של למבר ביצירת אוז'יף, יחסיו עם פקידי ממשל צרפתיים, יהודים וגרמנים ופעולתו כמנהל הכללי של אוז'יף. אולם יומנו של למבר, בניגוד לזה של אדם צ'רניאקוב, ראש היודנראט בגטו ורשה, הופך רק לעתים נדירות לרשימת אירועי היום. גם בחלק זה של היומן נוטה למבר להרהר במצב הקיומי שלו עצמו, של אחיו היהודים ושל צרפת בכלל. יש בו שפע שיפוטיות ערכיים והערכות לגבי אישים אחרים, ואלו משרטטים דיוקן אינטימי ביותר של עולמו הפנימי של למבר. לכל אורך היומן מבליע למבר הערות אגב על מבחר מן הטקסטים שקרא, וכך מספק נקודת מבט נוספת על הוויית חייו.

נוכח התבוסה והחקיקה האנטישמית

המהירות שבה נפלה צרפת לידי כוחות הצבא הגרמניים הייתה מכה ניצחת לצרפת. כך תיאר זאת ההיסטוריון רוברט פקסטון:

"איש מבין מי שחוו את המפלה הצרפתית של מאי-יוני 1940 לא הצליח מעולם להתגבר לחלוטין על הזעזוע. עבור הצרפתים שהיו בטוחים בתפקידם המיוחד בעולם, התבוסה בת ששת השבועות שספגו מידי הכוחות הגרמניים הייתה טראומה הרסנית... הפצעים המוסריים והנפשיים היו כואבים אף יותר מאלו החומריים בצרפת של קיץ 1940... הלם התבוסה המוחץ, אשר כהרף עין הפך עם גאה וספקן לעם המלקה את עצמו ומיחל ליד שתגאל אותו מייסוריו ותשיב לו את המשמעת, חלף במהירות כמו ההלם שבו נתקף פצוע תאונת דרכים" (Robert O. Paxton, *Vichy France: Old Guard and New Order, 1940-1944*, New York, (1972, pp.3, 20, 45).

הערכה היסטורית זו של צרפת בקיץ 1940 הולמת את ניסיונו האישי של למבר. אולם הדברים המסכמים הולמים פחות, שכן "ההלם המוחץ" אכן הוסיף לפעול את פעולתו. יומנו של למבר מתחיל, בצורה אופיינית, בהערה כי ההתפתחויות האחרונות היו "הטרגיות ביותר בהיסטוריה שלנו [של צרפת] ועבורי, הייסורים האינטימיים ביותר שידעתי מימי". הרשומה הבאה, כדרכם של עמיתיו הצרפתים באותה תקופה, כוללת הערה נרחבת על הפעולות המוסריות שיש לנקוט בקרב החיילים טרם גיוסם. להערכתו של למבר, התבוסה נבעה

בחלקה מהעדר התלהבות וחוסן מוסרי ירוד בקרב החיילים הצרפתים, והוא גרס כי אם לא תבוצע בקרבם פעולת התחדשות רוחנית, יהיה קימום העם והמדינה קשה שבעתיים. למבר הציע לערוך סמינרים לחיילים בנושאים הנוגעים להיסטוריה של צרפת וכך להמחיש כי התבוסה אינה צריכה להוביל לשקיעתה של צרפת, אלא דווקא להתחדשותה. נקודת מבטו המורליסטית והשקפתו החיובית של למבר על התבוסה לא היו ייחודיות באותה עת, אולם גישתו נבדלה מן הגישה הרווחת שראתה בתבוסה רגע מקרי לצרפת – התמוטטות הרפובליקה השלישית. למבר היה נלהב מדי מעקרונות החירות של הרפובליקה מכדי לבקרה בחומרה, במידה רבה בשל מודעותו לכך שהמאורעות הנוראיים טמנו בחובם ימים של אי ודאות עבור יהדות צרפת. הוא אישר שוב, כפי שעשה בשנות ה-30, כי המסירות הנאמנה שלו ושל משפחתו לא הייתה לשווא, וכי לא יכול היה להעלות על דעתו לחיות על אדמה אחרת. אולם רשמיו המוקדמים של למבר היו, למצער, קצרי ימים. בראשית אוקטובר 1940 חוקקה ממשלת וישי שלושה חוקים אשר צמצמו במידה ניכרת את זכויותיהם של כל יהודי צרפת והרחיבו את סמכותם של פקידי ממשלת וישי להגביל את תנועתם של יהודים זרים על ידי הקמתם של מחנות מיוחדים. כן בוטל "חוק כרמייה" משנת 1871 וכך נשללה האזרחות הצרפתית מאלפי יהודי אלג'יריה. חוקים אלו פגעו קשות בסינתזה היהודית-צרפתית שיצרו, ובה האמינו יהודי צרפת, ולמבר ביניהם.

למבר זיהה חוקים אנטישמיים אלו מייד כתוצאה ישירה של הלחץ הגרמני על וישי, אך גם ממשלת וישי לא נותרה נקייה מאשמה. לראשונה בוש למבר בבגידתה של צרפת במסורת המחשבה החופשית המפוארת שלה, ועל כך שהתכופה וירדה לרמת התעמולה האנטישמית ולחקיקה הגזענית שאפיינה את גרמניה בשנות ה-30. הוא הוסיף להתחבט בגורמים שהביאו לחקיקת החוקים המפלים והקדיש לגורמים אלו תשומת לב רבה יחסית להשלכותיהם על חיי היומיום שלו. חודשים מספר לאחר החקיקה האנטישמית שב ועיין בגורמים שהביאו את צרפת לקטוע את המסורת ההומניטרית שלה והתעמק בסיבות לתבוסתה של צרפת. התעמולה הגרמנית, כך פירש, הצליחה לחדור לכתיבתם של עיתונאים ושל סופרים צרפתים, ויחד עם הפעילות האנטישמית של ה-*Action française* כרסמה בהדרגה באידיאלים הצרפתיים. אין ספק כי ההשפעה היהודית בתחומי הפוליטיקה, האמנויות, הכלכלה והעיתונות סיפקה אמינות לטיעונים גזעניים, אולם היה זה נושא ההגירה הבלתי פתור שהיטה במידה רבה את דעת הקהל. כאן כוונה ביקורתו של למבר במידה רבה נגד המנהיגות היהודית, שעיוורונה לצורך בעמדה ברורה בנושא ההגירה היווה מקור מתח משמעותי, ולא דווקא כנגד המהגרים עצמם. בסך הכול, למבר לא הצליח להגיע למסקנה נחרצת בנוגע למקורות החקיקה האנטישמית; ככל שנקפו החודשים והחוקים לא בוטלו, אלא דווקא התבססו, הוא הטיל אחריות רבה יותר על צרפת, ובאמת ובתמים היה ספקן לגבי יכולתה לחזור אי פעם לדרכיה הקודמות. אף כי למבר הוסיף לזהות השראה גרמנית ברבים

מסעיפי החוקים החדשים, הרי אכזבתו מצרפת שוויתרה על כל מחויבויותיה הייתה אדירה וגורפת, והוא חשש כי "יהיו כאן עימותים עקובים מדם". הוא ראה דחייה מוחלטת של דרכה ההיסטורית של צרפת; עתה חוקקה צרפת חוקים ש-20 שנה קודם לכן זכו לגינוי. אולם עבור למבר, שקיעתה של צרפת לא הייתה אלא תסמין לליקוי כללי של מאורות החירות ברחבי אירופה כולה, ולכן לא ראה כל תקווה לעם היהודי.

כפי שניתן לראות מנקודת מבט זו, המאורעות שהתרחשו מאז אוקטובר 1940 ועד לקיץ 1941 עוררו שאלות רבות בקרב היהודים שחיו באזור שלטונה של וישי אשר לביטחונם בצרפת. בסקירת יומנו של למבר במרוצת אותם חודשים אי אפשר שלא להבחין בסבלו ובכאבו. על חוקי אוקטובר הגיב בהתקשות בלתי נלאית: הוא יישאר בצרפת ולא יתכחש לזהותו. זהותו הצרפתית הייתה קשורה בעבותות עזים למהות הווייתו, ואף שגינה את צרפת הוא הכיר בכך שאין דבר בעולם הקרוב ללבו יותר ממנה, וגמר בלבו לשאת את המצב. הוא חזה עתיד קודר ליהדות צרפת, חזרה לימי הביניים של הרכנת הראש וההכנעה. אף כי הרהורי התקוממות הבזיקו מפעם לפעם במוחו ללא ניסוח קונקרטי כלשהו, הם נזנחו עד מהירה כאשר חשב על מחויבויותיו המשפחתיות. הדיוקן העולה מן הדברים נוקב – כמעט העתק מדויק של הלבטים הפנימיים שמולם ניצבו יהודי גרמניה בשנת 1933; אותן החלופות נשקלו: התאבדות, הגירה, מאמץ הישרדות. במחצית הראשונה של 1941 הרהר למבר בכל אחת ואחת מן האפשרויות הללו. הוא דחה התאבדות, אף שהזכיר פעמים מספר כי היה מבכר מוות מכובד בשדה הקרב על פני חיי נידוי. הוא היה מודע היטב לכך שהתגברות האנטישמיות תוביל יהודים רבים למוות מעין זה. למבר מתח ביקורת על מנהיגי הקהילה היהודית ועשיריה שנסו מצרפת מייד לאחר התבוסה והותירו את הקהילה נטולת מנהיגות. בכל זאת, במאי 1941 השתעשע אף הוא במחשבה לעזוב את צרפת, ואף נעשו גישושים בכיוון זה מטעמו. החלטה זו הייתה כרוכה בסערה אישית עמוקה מבחינתו של למבר:

"התחלתי לגשש אחר מקלט זמני בניו-יורק. זה מייסר אותי, אך האם נתונה בידי הזכות שלא להציל את עתיד ילדיי? עד יום מותי אוותר צרפתי, אך אם האומה הצרפתית מקיאה אותי מתוכה באופן חוקי, האם נתונה בידי הזכות להחליט כי ילדיי יהיו מנוודים?" (היומן, 14 ביוני 1941).

לא ברור, לא מן היומן ואף לא ממקורות אחרים, האם למבר נותר בצרפת בשל קשיים בקבלת אשרה או בשל התמהמהותו לעזוב. גורלו, כגורלם של יהודים-צרפתים רבים (שעשו זאת מתוך בחירה), היה להישאר בצרפת של וישי, להתקיים ולסבול.

בעודו מתמודד עם מעמדו החדש בצרפת, לא העלים למבר עין גם מן הבעיות שניצבו בפני יהדות צרפת כולה, ובכלל זה בפני היהודים הזרים, חסרי האזרחות הצרפתית. בשום מקום ביומנו לא מצויה התייחסות שלילית לקהילה המהגרת כקבוצה, ואף לא כל מסקנה, דוגמת זו שרווחה בקרב יהודי צרפת, כי המהגרים היהודים הם האחראים להתגברות החקיקה

האנטישמית. ההיפך הוא הנכון; למבר כותב מתוך דאגה ומתוך אהדה, אף כי אינו מציב כל פתרונות של ממש למהגרים בפרט או ליהדות צרפת בכלל. במהלך חודשי הקיץ של 1941 חידש למבר את קשריו עם פקידיים שונים, ביניהם קאסוויה ואלה (Xavier Vallat) הקומיסר לענייני יהודים בממשלת וישי, וקיבל מהם תמונה פסימית למדי בנוגע לעתיד יהדות צרפת ולעתידה של צרפת בכלל. ברקע התרחשו מאורעות הרי גורל ומבשרי רע: המתקפה הצבאית הגרמנית המוצלחת בברית המועצות; כינון ממשלה חדשה ורודנית מיסודה בראשות המרשל פטן; הטלת מגבלות נוספות על חופש הביטוי ומדיניות ברורה של שיתוף פעולה עם הגרמנים. כל אלה היו חלק מהרהורי נפשו של למבר כאשר הזמן ב- 23 בספטמבר 1941 לוושי לפגישה עם ואלה, הפעם כדי לדון בהקמת אוז'יף. הפגישה נערכה בשבת, 27 בספטמבר 1941.

הקמת האוז'יף

לאחר השיחות עם ואלה, פנו חייו ויומנו של למבר לכיוון חדש. עתה עוסק היומן בתפקידו של למבר ביצירת הארגון במהלך הגירושים של שנת 1942-1943. הוא מאיר באור חדש את התקופה ומספק הבנה עמוקה יותר של למבר ושל אוז'יף. במהלך החודשים הראשונים לכיבוש בצפון צרפת ניסו הכוחות הגרמניים בפריס, ללא הצלחה, לכונן ארגון כלל-יהודי בפיקוח, נוסח האיחוד הארצי של יהודי גרמניה (*Reichsvereinigung*). ועדת התיאום של הפעילויות היהודיות (*Comité de Coordination*) שנוסדה בפריס בינואר 1941, לא ענתה על כוונת הנאצים. רק לאחר שהופעל לחץ מתמיד מצד הס"ד, הסכימו ב- 29 באוגוסט 1941 הרשויות הגרמניות השונות להטיל על הקומיסריאט הכללי לענייני יהודים בממשלת וישי (*Commissariat général aux questions juives - CGQJ*) את המשימה של יצירת ארגון יהודי כפוי בשטח הכבוש. שבועות מספר לאחר מכן, לאחר שהוחלט להקים ארגון מעין זה שיקיף את צרפת כולה, נפגש ואלה עם למבר. למבר תיאר את הפגישה בקצרה. ואלה שטח בפניו את תוכניתו ליצור ארגון יהודי מחייב שלו שתי מחלקות נפרדות, אחת בכל אזור (הכבוש וה"חופשי"), והבטיח כי הארגונים היהודיים השונים יוכלו להמשיך בפעולתם באזור החופשי. כספים יועברו לעניים מן הרכוש היהודי שהוחרם. למבר הגיב בחיוב בהבינו את הצורך להתיר לארגוני הסעד להמשיך בפעולתם, והוסיף בימונו: "אני מסכים משום שהוא משמש כסמכות החוקית. אולם אני מקווה גם להתקדם כך שיום שיבוא ואוכל לפקח על פירוקו של קומיסריאט זה לענייני יהודים" (*היומן*, 3 באוקטובר 1941). בעקבות הפגישה שלח למבר לוואלה רשימה של שישה נציגים

מן הארגונים היהודיים העיקריים בדרום. הוא כלל בה גם את שמו שלו "על מנת להקל על הקשר ובבוא הזמן להיעלם, אם תעדיף שכך יהיה". יתירה מזו, הוא ביקש כי שיחתם תישמר חסויה ולא תיחשף בפני שאר החברים.

במהלך החודשיים הבאים, בעת שהחוק בדבר הקמת אוז'יף נדון בקרב פקידיים בממשלת וישי ועורר ויכוחים לוחטים בקרב ארגוני הסעד והרווחה היהודיים בדרום, הותקפו קשריו האישיים של למבר עם ואלה וגונו באופן קשה. יומנו של למבר דומם לכל אורך תקופה זו, פרט לשתי רשומות שונות בתכלית מיום 12 באוקטובר 1941 ומן ה-30 בנובמבר 1941. בראשונה, בטרם הדיונים על החוק, מהרהר למבר שוב בעתידה של צרפת ובעתיד היהודים בעקבות הצלחה נוספת שהשיג הצבא הגרמני: "כשם שאמרתי לעצמי פעמים רבות מאז השנה שעברה, צריכה להיות לך האנרגיה לשרוד. אני עצמי לא אזכה, ודאי, לראות את העולם החדש. בחיינו האישיים אנו סופרים את הזמן בשנים, אולם מה הם 12 חודשים בחייהם של עמים ובתולדות האנושות". אולם ב-30 בנובמבר, שלושה ימים לפני ההכרזה הפומבית על החוק החדש, לאחר שהיה במוקד המשא ומתן ומשך אליו ביקורת רבה, הוא מופיע כאיש מעשה, משוכנע ביכולותיו ובהחלטתו ליטול על עצמו תפקיד מוביל באוז'יף. אף שהיה מודע לאחריות הכבדה הכרוכה בדבר, הוא פטר את מבקריו בכינוי "נסיכים יהודים", והיה סמוך ובטוח כי אוז'יף אכן יוקם "אתנו, בלעדינו או נגדנו". למבר לא שקע עוד בנקיפות מצפון על שעשה פשרות עם הסינתזה הפנימית שלו: "אולם אני ממשיך בדרכי, במצפון נקי ומתוך רצון ברור להישאר יהודי ו... צרפתי מצוין. אני קורא שוב את מוריס בארה (Barres) ואת אנרי פרנק (Franck)" (היומן, 30 בדצמבר 1941).

הסוגיה המוסרית שבפניה ניצבו מנהיגי הקהילות היהודיות בכל רחבי אירופה – האם ליטול חלק בארגון יהודי כפוי המושתת על בסיס גזעי, או לסרב ליטול בו חלק – הייתה השאלה העיקרית שבה דנו יהודי צרפת במהלך אותם חודשים. למבר לא התעלם מסוגיה זו, ואף כי נטה לקבל עליו את המינוי, הוא התווה את גבולותיו בהתאם לעמדותיו שהוצגו במאמרי המערכת שכתב בשנות ה-30: יהיה זה מחוץ לתחומי סמכותה של מועצה מעין זו: (א) לייצג את היהודים בסוגיות אחרות פרט לסוגיות חברתיות ופילנתרופיות; (ב) להטיל מסים על היהודים; (ג) להשתמש בכספי קרנות שמקורם ברכוש יהודי שהוחרם. יתר על כן, בכל מהלך המגעים על הקמת אוז'יף תפש למבר את המשימה הכפויה כטכנית בעיקרה והתכוון לשמור על ארגוני הרווחה מפני התפוררות ומפני נפילה לידיהם של יחידים בלתי-כשירים וחסרי ניסיון. לפיכך ציין בהקלה כי שאר ה"קורבנות" המיועדים למועצה הם כולם מנהיגי קהילות כשירים, המעורבים באופן פעיל בארגוני הרווחה והסעד. אולם גם לאחר פרסום החוק להקמת אוז'יף לא שכחו הוויכוחים בתוך הקהילה. במקרה זה, כבמקרים קודמים, עמדה עמדתו החיובית של למבר בעניין אוז'יף בניגוד לדעת הרוב בקונסיסטואר המרכזי, אשר דחה ככלל את ההגדרה החדשה של יהדות צרפתית שנרמזה בחוק; חוק שהציב את כל יהודי

צרפת, ילידים ומהגרים כאחת, במעמד שווה. התעקשותו של למבר לשוב ולחזור לווישי על מנת להיפגש עם ואלה, לעתים בגפו, וזאת בניגוד להחלטות הוועד המרכזי של ארגוני הסעד היהודיים (*Commission centrale des organisations juives d'assistance*) והקונסיסטואר המרכזי, עוררה את זעמם של מתנגדי אוז'יף. במהלך חודש דצמבר 1941 נערכו ישיבות מרתוניות רבות שבהן אוששה ביסודה עמדת הקונסיסטואר המרכזי ואפשרה, למעשה, את השתתפותה בתנאים מסוימים. מיומנו של למבר דומה כי נוכח ההתנגדות וההיסוס הפך להיות איתן ומשוכנע על אחת כמה וכמה בעמדתו, וחש כי המבקרים אותו מנותקים מן המציאות ובמידה מסוימת אף מתקנאים בתפקידו החדש. כתוצאה מכך, כל אימת שחש כי הדיונים האינסופיים עומדים לטרפד את הקמת הארגון המאוחד, היה משתמש בקשריו האישיים עם ואלה על מנת לנסות ולמנוע זאת.

לאחר ששמונה מחברי מועצת אוז'יף המיועדים, בהם למבר, קיבלו ב- 23 בדצמבר 1941 את ההחלטה לדחות את השתתפותם, נסעו למבר וחבר נוסף להיפגש בחשאי עם ואלה בעקבות הזמנתו של האחרון. במהלך פגישה מדהימה זו שנערכה ב- 30 בדצמבר 1941 אמר ואלה, כי הוא יוצא לפריס ב- 5 בינואר 1942, וכי אם לא תהיה בידו רשימה מוסכמת, הוא ימנה שמונה "מרגולי"ס", אנשים סתמיים שאינם מזוהים עם ארגון הסעד, שיעמדו בראש המועצה. איום זה, שהיה כה שכיח בתקופת השואה, הביא את למבר להפציר בוואלה להשהות את החלטתו ולשלוח מברקים נפרדים לכל אחד משמונת חברי המועצה המיועדים, ובהם יחזור על הבטחותיו אשר לסמכויותיהם. ואלה נענה. למבר, מצדו, ניסח את המברק בעצמו; זה הנוסח המדויק שנשלח על ידי ואלה ב- 2 בינואר 1942. למבר ביקש שתגובה זו תהיה אישית, וכך כל מי שיחליט להצטרף יעשה כן, ומי שיוסיף להשתתף יוחלף. טקטיקה זו שהגה וביצע למבר הטילה לחץ אינטנסיבי על שאר העמיתים, ה"קורבנות" האחרים. יתירה מזו, היא מהווה דוגמה מובהקת להבדלים ב"קריאת הרגע" בין למבר לבין האחרים. למבר האמין כי בשלב זה יש לעשות הכול על מנת לסייע לוואלה להשיג את התנאים הטובים ביותר, בעוד האחרים האמינו כי יש להמתין לשעת כושר. לאחר שקיבלו את מברקיהם, נפגשו המועמדים לשש שעות נוספות של דיונים, מתוכם התבררו שתי עמדות: אלו שציידו בתשובה חיובית, ואלו שהעדיפו לקבל את ההצעה בתנאים מסוימים. למבר היה דמות המפתח בשכנוע התומכים, מתוך שחש בצורך בראייה נכוחה. עבורו טמן רגע זה חשיבות עמוקה מכפי הנראה: "...ברור לי שבפריס, גרמניה דורשת ואין בידי ואלה לעשות מאומה... הזקנים המסכנים [מתנגדי הקמת אוז'יף] הללו חושבים כפי שחשבו לפני המלחמה, ושוכחים כי שר בממשל סמכותני תובע מהם תשובה מהירה" (היומן, 8 בינואר 1942). ואלה דחה את התגובות המותנות, ובעקבות זאת פנו שניים מן המתנגדים ללמבר על מנת להציל את המצב. אולם תגובתו של למבר הייתה נטולת חרטות: "יש להתעלם ממי שששו להתדיין

וסיירו להבין כי באזור הלא כבוש יש לנגן על יושרו של ואלה, אך באזור הכבוש, אין לא בידו ולא בידינו לעשות מאומה. האיחוד יוקם... והיהדות רק תצא נשכרת מכך" (היומן, שם).

ב- 9 בינואר 1942 פורסמו שמותיהם של 18 חברי שתי המועצות. המחליפים בדרום היו אישים שהוצעו על ידי למבר. במבט לאחור, חודש לאחר מכן, לאחר שהותקף שוב על ידי הקונסיסטואר המרכזי, עדיין היה למבר משוכנע כי יהדות צרפת יצאה נשכרת ממגיעה וכי לא הקריבה מאומה: שיתוף הפעולה יתבצע בנושאים טכניים בלבד; הארגונים החברתיים ניצלו מפירוץ, ועתה הונהגו באופן עצמאי על ידי מנהיגותם היהודית. בחודשים הבאים הניח למבר את התשתית לפעילות אוז'יף בדרום, ורק בחודש מאי 1942 התקיים המפגש הרשמי של איחוד אוז'יף דרום ואוז'יף בחלק הכבוש, הצפוני.

מנקודת המבט המוצגת ביומנו של למבר נוספת זווית חדשה למזימות הפנימיות שדחו את הקמת אוז'יף. הדמות המרכזית באוז'יף הייתה מלכתחילה למבר. אלבר לוי, שכיהן בתפקיד נשיא הארגון, היה, למעשה, נתון באופן מוחלט להשפעתו של למבר. יחסיו החשאיים של למבר עם ואלה, בניגוד לדעתו של הרב הראשי לצרפת, לדעת הקונסיסטואר המרכזי ולדעתם של שאר חברי האוז'יף, מעלים שוב את מחלוקת "שיתוף הפעולה". אולם השאלה ההיסטורית טמונה דווקא בעניין אחר: מה גרם ללמבר לפעול בעזות מצח כזו, תוך שהוא מתריס כנגד אותם ארגונים ומוסדות שאליהם השתייך ושעתה ביקרו אותו בארסיות? נראה כי למבר לא הונע על ידי מניעים אישיים, אף שלעתים ניתן לחוש בהתלהבותו (וחששו) מן האחריות הכבדה המוטלת על כתפיו. תחת זאת דומה כי במקרה זה, כמו במצבים דומים אחרים באירופה במהלך המלחמה, התקיימו שתי פרשנויות שונות לאותה דילמה מוסרית; המוסריות לא הייתה מניכאית. למבר בטח בוואלה והאמין כי בשל שנאתו של זה לגרמנים הוא הסכים להקל על סבלם של יהודי צרפת. למבר לא הפגין אמונה יתירה בכשירותם ובכוונותיהם של המנהיגים הנוכחיים של הקונסיסטואר המרכזי, שהיו נעדרי חזון, כשם שב-1936 הניחו בטעות כי בעיית הפליטים היהודים נפתרה. לבסוף, למבר חש כי "הסדר החדש" בצרפת והכיבוש הגרמני שמו קץ לאידיאלים הפרלמנטריים והרפובליקניים של הרפובליקה השלישית, וכי שום יציאה להגנתם לא תשיב אותם על כנם כל עוד נמשכת המלחמה. לפיכך, למבר, בדומה למנהיגים יהודיים אחרים ברחבי אירופה, סיכן את שמו ואת חייו בנטילת חלק במועצת אוז'יף. הוא עשה כן מתוך דחייה גמורה של מבקריו, מתוך הכרה מוחלטת כי הוא מציל יותר מכפי שהוקרב, ועדיין אינו חורג מגבולות הפעולה המוסרית. לכן, כאשר פורק ועד הסיוע לפליטים (C.A.R) מוזג עם אוז'יף, כתב למבר: "אותו לילה הבנתי כי החוק אכן צמצם אותנו וכי אנו בעבודתנו בתנאים אלו מפגינים אומץ, וכי מי שתוקפים אותנו עד מהירה ישבחו אותנו" (היומן, 25 במאי 1942). שלושה חודשים מאוחר יותר ימצא עצמו למבר במוקד הגירושים ההמוניים לדרנסי; שם אכן יהיה האומץ מצרך חיוני.

אל מול פני השילוחים

המעצרים ההמוניים שנערכו בקיץ 1942, מעצרים שהחלו באמצע חודש יולי בפריס, נעזרו בשיתוף הפעולה מצד השלטונות הצרפתיים. כ- 13,000 יהודים, רובם זרים, גורשו לדרנסי לאחר שפייר לוואל (Lavall), סגן ראש ממשלת וישי, ויתר עליהם לטובת תיאודור דנקר (Dennecker), מנהל המחלקה לענייני יהודים בגסטאפו בפריס. הוא כלל בגירוש ילדים מתחת לגיל 16 אף שאלו לא נכללו במקור בצווים הגרמניים. התוכנית הגרמנית הייתה שאפתנית בהרבה ותכננה את גירושם של כ- 50,000 יהודים מכל אזור. בתגובה על דרישות הגרמנים הסכים לוואל לגירושם של כ- 10,000 יהודים זרים מן האזור ה"חופשי" ולא, כפי שחזר וטען, בתמורה להגנה על יהודי צרפת באזור הכבוש. גירוש היהודים מן הדרום החל בראשית חודש אוגוסט. עד 2 בספטמבר כללו הגירושים, לפי הערכות גרמניות, 27,000 יהודים, כשליש מהם מן הדרום. עבור למבר היו אלו רגעים של טרגדיה איומה, כאשר חזה בצרפת מגרשת יהודים ששירתו את המדינה בנאמנות פטריוטית. אולם הייתה זו רק הראשונה מבין כמה פשיטות המוניות שלהן יהיה למבר עד בשנה הקרובה, ואשר יסתיימו, בסופו של דבר, במעצרו ובגירושו שלו.

כאבו, כצרפתי וכיהודי, היה עמוק: צרפת המיטה על עצמה קלון והתעלמה ממסורתה כמקום מפלט בכך שהתירה את רדיפתם הבלתי אנושית של יהודים זרים; מנהיגי היהודים ילידי צרפת, הקונסיסטואר המרכזי, ובמיוחד נשיא המועצה, ז'אק הלברונר (Helbronner), נותרו אטומים למצוקת היהודים הזרים, והעדיפו מהוגנות על פני מעורבות גלויה. עבור למבר היו החודשים אוגוסט וספטמבר 1942 מלאי פעילות בכל רמה, החל מהפניית מחאות לפקידים בממשלת וישי, עבור בתיאום פעילויות סעד יהודיות, ועד לנוכחות בגירוש היהודים ממחנות המעצר שלהם. בכל התקופה פעל לבדו רק לעתים נדירות; כמעט תמיד ליווה אותו רפאל ספניין (Spanien) מ-HICEM (הארגון היהודי שטיפל בהגירה), חבר מועצת אוז'ף, והוא קיים קשר מתמיד עם מנהיגים יהודים ועם חברי המועצה שלו. נראה כי למבר הבין שפעילות פרטיזנית לא תשרת לא אותו ולא את מטרותיו. יומנו מספק כרוניקה מדויקת של שיאי אותן פעילויות, המתוארים מתוך רגשות עמוקים.

למן הרגע שבו למד למבר על הגירושים המיועדים ב- 27 ביולי 1942, הוא נאבק בעוז למניעתם. אף כי נראה שלא היו לו כל אשליות בנוגע ליכולת להפוך על פיה את ההוראה הגרמנית, התנגד למבר לפסיביות. ב- 31 ביולי 1942 התקבל במקרה, יחד עם שניים מעמיתיו לעבודה, על ידי ראש הממשלה לוואל; הם סירבו לשוחח עמו על הנושא כי לא ראו את עצמם מוסמכים לעשות כן. היה זה מתפקידו של הקונסיסטואר המרכזי להתערב למען יהדות צרפת, ולא היה בכוונתו לגזול ממנו תפקיד זה. בהמשך אותו יום השתתפו השלושה בפגישה מתוכננת עם המזכיר הכללי של הממשלה, גראר (Guérard). בפניו העלו את

"תביעתם הטכנית" למנוע את גירוש היהודים המחזיקים באשרות אמריקניות. זו הייתה "הקטיגוריה המועדפת" הראשונה לקבלת פטורים שהתכוון אוז'יף להציג בפני פקידי ממשלת וישי. למבר הבהיר לגראר כי אם לוואל מבקש לפגוש את הנציגים הרשמיים של הקהילה, עליו לפנות לאלבר לוי ולז'אק הלברונר. גראר חזר על הסיסמה המוכרת של וישי, כי הגירושים הם בבחינת רע הכרחי ולא ניתן לעשות מאומה בעניין זה. אשר לפגישה בין לוואל לבין שני המנהיגים היהודים, הוא הבטיח תשובה. אולם, באופן פרדוקסלי, פגישה מעין זו לא הייתה מקובלת על דעתו של הלברונר, אשר התעקש כי אם לוואל מעוניין בפגישה מעין זו, כל שעליו לעשות הוא להודיע לו, והוא יגיע – בגפו. בתיאור הפגישה שנערכה ב-2 באוגוסט 1942 בליון, ובה ביטא הלברונר את עמדתו, מציג למבר את ראש הקונסיסטואר המרכזי כאדם פזיז דעת ובלתי מתחשב, כמי שאינו ראוי לתפקידו: "הייתכן כי מנהיג של יהדות צרפת יעז להיות כה חסר לב וחסר מצפון? אנו... ראויים לחוויות הקשות שעברנו על שבחרנו מנהיגים מעין אלו" (היומן, 6 באוגוסט 1942).

מנקודה זו ובמהלך שבועות הגירוש הבאים, לא עשו עוד למבר ואוז'יף כל מאמץ להשיג שיתוף פעולה עם פקידי הקונסיסטואר המרכזי ולמעשה לא ננקטו מעולם כל צעדי מחאה משותפים. למבר הפנה את כל מרצו לפעילות סעד טהורה, לעתים קרובות תוך שיתוף פעולה עם סוכנות שנתמכה על ידי הקונסיסטואר המרכזי. במהלך אותם שבועות ביקשו למבר ועמיתיו להקל באופן פעיל על מצוקתם של המגורשים בכך שדאגו לצרכיהם האישיים: סיפקו תנאים סניטריים ודאגו לילדים. למבר עצמו היה נוכח במשך ימים מספר בלה מיל (Les Milles), מחנה הסמוך לאקס-אן-פרובנס (Aix-en-Provence), שהפך למרכז של מגורשים מאזור מרסיי. הוא היה עד ותיאר את רגעי הגירוש הנוראים, ובעקבות זאת תבע כי ילדים מגיל שנתיים עד 15 יימסרו למשמורת אוז'יף. זו הייתה אמורה להיות "הקטיגוריה המועדפת" השנייה שעבורה תבע, ואף קיבל במידה מסוימת, פטור. אבל הטרידה הפרדת הילדים מהוריהם: "האם זה אנושי? ההורים ימסרו אותם לידינו כדי שיימלטו מן הכאב ומן המצוקה" (היומן, 11 באוקטובר 1942). לכל אורך הרגעים הטרגיים הללו חש למבר חוסר אונים עמוק. היה בכוחו להציל יהודים ספורים באקראי, אולם הרוב המכריע נועד לגירוש, ללא התייחסות לדרישות המיוחדות שהציג אוז'יף. על כך מעיד אירוע מרגש ומאיר עיניים שאותו הוא מתאר: לאחר שהיה נוכח בכמה גירושים בלה מיל והסתיר את השפלתו ואת תסכולו, התערער בסופו של דבר שיווי המשקל הפנימי שלו כאשר ראה עורך יהודי וינאי בעל עיטור קרב צרפתי ניצב בשורת המגורשים. למבר פרץ את התור כמשוגע וצרח על הפקיד הממונה: "אינך יכול לגרש אביר של לגיון הכבוד!" ומשך אותו אדם מן התור. אין ספק כי למבר ראה לנגד עיניו את בבואתו; נראה כי צרפת הגיעה לשפל המדרגה אם היא מגרשת את גיבורי המלחמה שלה.

למבר לא יכול היה לתפוש אירועים שמעבר לחוויותיו או מעבר למידע שהיה ברשותו בנוגע לגירוש יהודים ילידי צרפת באזור הכבוש. הוא לא הציב כל חלופה פרט לסעד ולמחאה; התנגדות פיסיית לא הוזכרה וברור כי לא עלתה כלל במסגרת מחשבותיו. אולם, כמנהיגים יהודים רבים אחרים באותה תקופה הוא נשאר עקבי בעמדתו. החודשים ספטמבר ואוקטובר 1942 הביאו עמם הפוגה מסוימת, אולם אז הגיעה פלישת הגרמנים לאזור הדרום. תגובתו המיידית של למבר הייתה התמדה בדרכו וביטחון בה. הוא ביטא את עקרון האחריות האולטימטיבי שלו "להישאר אחרון" במרסיי ולהישאר בתפקידו באוז'יף גם "בשעה המסוכנת ביותר" (29 בנובמבר 1942). הוא לא מתח ביקורת על נשיא אוז'יף, אלבר לוי, אשר נמלט לשווייץ; אולם למבר עצמו לא יכול היה לבחור בדרך פעולה מעין זו. מחשבות מבהילות חלפו במוחו: "האם תימשך המלחמה די זמן עד שכולנו נגורש לפולין? אני מקווה שלא!" (היומן, 18 בדצמבר 1942), לצד פנטזיות וחלומות על בילוי שארית ימיו על חוף הים הצרפתי. אולם מעבר לכך חש בנטל האחריות המוטל על כתפיו, והגירושים והמעצרים שנערכו בשלהי ינואר 1943 הזכירו לו את קיץ 1942 הנורא.

תיאורו המפורט של למבר את השבוע האחרון של חודש ינואר במרסיי ממחיש את הכיוון החדש שנטל לעצמו היומן. ללא פרשנות אישית הוא מתאר את המאורעות בתקופה שבין 22 ל-29 בינואר 1943, במהלכה נערכו ללא אבחנה מעצרים וגירושים של כמה אלפים מיהודי מרסיי. שום קבוצה לא הייתה פטורה מהגירוש. למבר נכח במקום בעת ההתרחשות. ניסיונותיו הראשוניים להיפגש עם פקידי ממשל צרפתיים בעיר היו לשווא, שכן אותם פקידים קיבלו עתה הוראות מקצינים גרמנים. למבר נפגש עם הרבנים הראשיים זלצר והירשלהר, ועם פרופסור אולמר מן הקונסיסטואר המרכזי; יחדיו תיאמו את פעולותיהם. הם הסכימו ביניהם כי ישלחו מברק משותף להלברונר, ובו יבקשו ממנו למחות בעוז בפני השלטונות. אולם פעולות ההתערבות הללו היו שוליות בהשפעתן. הפקידיים הצרפתיים נמוכי הדרג שעמם נפגשו באופן אישי בהמשך אותו שבוע היו למעשה נטולי סמכות וכוח, והמברקים ששלחו ללוואל ולפטן זכו להתעלמות. בכל הנוגע לפעילות סעד ורווחה הם הצליחו לעשות מעט, שכן גם תנועתם הוגבלה בשל העוצר ואי היכולת לחדור למחנה פרז'וס (Frejus), שממנו גורשו היהודים. מאמץ מרוכז, שנתמך לכאורה על ידי השלטונות הצרפתיים, להחזיר רכבת ובה כ-2,000 יהודים מקומפיין (Compiègne) היה כמובן לשווא, אף שלמבר הוסיף לפתח תקוות מעין אלו עוד שבועות מספר. למבר ועמיתיו, שהופתעו מסערת המאורעות, הציגו את תביעותיהם אך ורק בהקשר החוקי: כיוון שלא היה קיים כל איסור על תנועה חופשית של יהודי צרפת בדרום, מעצרים בלתי חוקיים; הגנה על מוסד ציבורי מוכר (אוז'יף) היא תנאי הכרחי להמשך קיומו, לפיכך יש להבטיח לעובדיו הגנה מפני גירוש. בסיכומו של דבר, לא הושגו הישגים ניכרים בתחום הרווחה, אולם ברמה אחרת – היחסים שבין הקונסיסטואר המרכזי לבין אוז'יף – התרחשה פריצת דרך משמעותית. בתגובה על דוח שהגיש למבר שלח

לו הלבנון מכתב הוקרה אישי על פעילותו ועל מסירותו ופתח לו פתח שיבה אל חיק הקונסיסטואר. מנקודה זו ואילך התקדמו היחסים בין שני הארגונים לקראת שיתוף פעולה הדוק והבנה עמוקה יותר: עבור למבר היה זה ניצחון מוסרי חשוב. המעצרים ההמוניים בדרום נדרשו על מנת ליצור מצב חדש זה, אשר הועצם בעקבות הפעולה הגרמנית נגד היהודים בליון, שכללה בתי כנסת, את מרכז הקונסיסטואר המרכזי ואת משרדי אוז'יף.

למבר לא היה מעורב באופן אישי במאורעות שהתרחשו בליון בפברואר 1943, שבמסגרתם נטלה המיליציה הצרפתית חלק פעיל במעצרים ובגירושים של יהודים לדרנסי. הם אינם מוזכרים כלל ביומנו. אף כי לא הייתה זו כלל וכלל תקופה של חוסר פעילות עבור למבר, המעצרים ההמוניים שנערכו בין ינואר 1943 במרסיי למאי 1943 נדונים ביומן בצמצום ניכר. בין שאר ההתפתחויות שאירעו במהלך אותם חודשים אולץ אוז'יף לפטר את מרבית העובדים הזרים שלו, מחלקות אחדות של אוז'יף-דרום נסגרו על ידי השלטונות, ומנהיגי אוז'יף בצפון ובדרום נפגשו לראשונה על מנת לדון בארגון מחדש של האיחוד. בתקופה זו גם הקימו בחשאי מנהיגים יהודים בדרום מרכז לתיעוד תקופת המלחמה בגרנובל. מתוך מאורעות אלו מתגלים היבטים מעניינים באישיותו של למבר.

עמדתו של למבר כלפי היהודים הזרים במהלך המלחמה נוטה לשקף את החשש שהביע לא אחת במהלך שנות ה-30 למן הרגע שבו הורה הקומיסר החדש לענייני יהודים, דרקייה דה פלפואה (Darquier de Pellepoix), על סילוקם של היהודים הזרים מצוות אוז'יף, עשה למבר, כמו עמיתיו בצפון, מאמצים בלתי נדלים להשאירם בתפקידם ולהבטיח את משרותיהם. קשה להעריך האם הבין, כי העובדה שאוז'יף מעניק להם הגנה מונעת את גירושם, אך אין ספק שראה בכך *cause célèbre* שלא ניתן להתעלם ממנו. כאשר לא נראה באופק כל פתרון עבור הקבוצה ככלל, הגביל למבר את עצמו להצלת כתריסר יחידים, וראה בכך התערבות מוצלחת והוכחה נוספת לצדקת האסטרטגיה שלו. מבחינתו אף פעם אין לדחות או לזלזל בשחרורם של מעטים בהתחשב בזמנים הקשים. גם כאן, כאשר ספק ביקורת מצד אחד מחבר המועצה שלו, ולדימיר צ'ה ומצד אנדרה בור (ראש אוז'יף בצפון) על שפעל בגפו, פטר למבר את טענותיהם בבוז, וייחל ליום שבו יהיה חופשי מארגונים יהודיים ויוכל לשוב למינהל הצרפתי. החיכוך עם בור היה משמעותי למדי. בפגישותיהם הכושלות בניסיון לנסח מחדש את כתב האמנה של אוז'יף שנערכו בפברואר ובמרס 1943 התגלע ביניהם עימות חריף. מיומנו של למבר ניתן ללמוד רק מעט על סיבותיו. מקורות אחרים מלמדים כי חברי אוז'יף-דרום התייחסו לחברי הסניף הצפוני כמי ששרויים בטראומה עמוקה בשל דרנסי, לפיכך חיפשו ארגון ריכוזי יותר שיבטל את הקיום האוטונומי-למחצה של ארגוני הרווחה שהתאגדו באוז'יף-דרום. אחת מתוצאות השיחות הללו הייתה התפטרותו הרשמית של לוי ממשרת הנשיא, בעקבותיה תפס למבר את מקומו הן כנשיא והן כמנהלן הארגון בדרום. בתפקידיו אלו שהה ימים רבים בווישי ובא במגע עם פקידי ממשל שונים בניסיון

לפתור בעיות רווחה שצצו ועלו. כך התעדכן גם בפרוגנוזה לגבי יהדות צרפת: זו נראתה עגומה עבור היהודים הזרים ואופטימית עבור היהודים ילידי צרפת. אולם המעצרים והגירושים שהחלו בשלהי אפריל 1943 במרסיי ובערים סמוכות הוכיחו עד כמה חסרת ערך הייתה נבואה זו. שוב מצא עצמו למבר במוקד הפעילות, ותיאורה הוא התיאור האחרון המפורט ביומנו.

מעצרים וגירושים אלו נמשכו עד אמצע מאי, אולם במוקד תיאורו של למבר מצויה תביעת הגסטאפו למסור לידי רשימה של מאה נכבדים יהודים במרסיי או, לחלופין, להסגיר את עצמו עם עשרה אחוזים מן הצוות שלו. למבר דחה את האולטימטום ("התנגדתי כיאות"), ובעקבות זאת פשט הגסטאפו, בפיקודו של קצין האס.אס באואר (Bauer), על משרדי אוז'יף במרסיי. באואר זימן את למבר למקום והבהיר לו כי מי שנעצרו במשרדי אוז'יף ישמשו כגרעין של מאת הנכבדים, כפעולת תגמול על פעילות אנטי-נאצית ב-1 במאי במרסיי. יתירה מזו, הוא הזהיר את למבר כי כל פעולת התנגדות תגרור באופן מידי השלכות חמורות על כל יהודי מרסיי. למבר, שהיה מלווה באחיו ז'אק למבר, מחה על הפעולה הגרמנית כנגד ארגון רווחה והתעקש כי יש לנקוט בצעדים על מנת למנוע פשיטות דומות בעתיד. במגעים שהתקיימו לאחר מכן, בהשתתפות מפקח המשטרה האזורי הצרפתי, אנדריו (Andrieu), הוסכם כי האס.אס יעצור את האנשים שנתפסו במשרדי אוז'יף. המעצר לא היה סימן לקץ המעצרים במרסיי, ויהודים הוסיפו להיעצר בפומבי, אף כי במספרים פחותים. עבור למבר הייתה חשיבותם של מאורעות אלו רבה: אל לו לחשוש מלהתערב בגאווה בפני הגרמנים, שכן אפילו קצין האס.אס באואר אמר לו מאוחר יותר כי פעולותיו מנעו מתקפה נרחבת יותר על יהודי מרסיי. קשריו עם פקידי ממשל צרפתיים שירתו אותו נאמנה כאשר אנדריו העביר את מחאתו של למבר לווישי, ואף הוא עצמו נמרצות בפני השלטונות הגרמניים על הפרת ההסכם הצרפתי-גרמני בנוגע לאזור מרסיי. לבסוף, הצלחתו של למבר לשחרר פעם נוספת כמה יהודים על תקן מקרים מיוחדים העניקה משנה תוקף למאמציו. שוב ושוב מביע למבר ברשומות היומן האחרונות שלו אושר עמוק על שהציל קבוצה נוספת של יהודים. עד לרגע האחרון הוא מתמיד באמונתו כי בחר בדרך הנכונה, וכי לו היה לוואל מבין את הגרמנים כמותו והיה בוחר בכיוון שבו בחר הוא, היה ההווה טוב בהרבה. רבה הייתה התרגשותו כאשר למד כמה ימים טרם מעצרו הוא כי הודות למאמציו שוחררו 89 יהודים.

לאחר תלאות חודש מאי 1943 שב למבר למשימותיו היומיומיות, כשהוא נוסע ללא הרף ברחבי דרום צרפת, מבקר במרכזי אוז'יף השונים, וחוזר מפעם לפעם לווישי. זו הייתה התבנית שאפיינה את החודשים האחרונים של פעילותו, חודשים שבהם גבר הלחץ הגרמני והידק את החבל סביב צוואר אוז'יף, בדומה לאופן שבו חנק מועצות יהודיות אחרות באירופה בתקופת קיומן האחרונה. מחשבותיו של למבר במהלך אותם חודשים נדדו בכיוונים משיקים שונים. בדידותו האישית הלכה וגברה ובלטה ביתר שאת בשל האחריות הכבדה שנפלה על

כתפיו, מחד גיסא, והבזז שחש כלפי מרבית עובדי הסעד היהודים האחרים, מאידך גיסא. הכתבים שקרא הוסיפו לעורר בו הרהורים על טבע האדם, על צרפת, על להיות יהודי. מחשבות אלו, אף שהיו מקוטעות ובלתי מפותחות, ביטאו באופן משכנע כעס מסוים: "אך עליי להישמר מפני עצמי, שכן בשעות של רפיון ידיים אני רואה רק שני פתרונות מקבילים לבעיה היהודית: ציונות או בפטיזם בפזורה.... הצילו, Barrés!" כמה ימים טרם מעצרו כתב למבר:

"האם מגיע לי שיתנהגו אלי כאל מנודה? האם לא הייתי בן נאמן, הגאה להתענג על הרוח הצרפתית? האם לא תרמתי אבן לבניין המשותף, בעתות שמחה ובעתות סכנה?... אך כיום אני אחד מן העבדים והמגורשים האפשריים, ברחמים. בשעות רגיעה, אם אצא מן העיני הזה, אשכתב את כל תפישותיי באשר למוסר החברה" (היומן, 17 באוגוסט 1943).

מלים אלו נכתבו שלושה ימים לאחר התערבותו אצל רשויות ווישי, שם תבע את שחרורו של אנדריי בור, שנעצר בדרנסי מאז סוף יולי. התערבותו הגורלית של למבר הייתה הזרז למעצרו, שעליו הורה רותקה (Röthke), ראש המדור היהודי בס"ד. אולם מקורות מספר גורסים כי היוזמה באה דווקא מצד ז'וזף אנטיניאק (Antignac), המזכיר הכללי של הקומוניסטיים לענייני יהודים, שזעם על מחאתו התקיפה של למבר. מעבר לכך, מעצרו של למבר היה, ללא ספק, חלק מן התוכנית הגרמנית לקצץ בפעילות ובחופש של האוז'יף. הייתה לו השפעה משתקת על המנהלה הראשית של אוז'יף-דרום, וזאת, למעשה, לא הצליחה מעולם להתאושש מעזיבתו.

הרשומה האחרונה ביומנו של למבר ב-20 באוגוסט 1943 רמזה כי הוא מתייחס לעתידו שלו כאשר הזכיר שמועות כי אירועים חשובים עומדים להתרחש תוך ימים מספר. לפסקאות המסכמות את היומן, שבהן חזר לדיון הנוגע להקמת אוז'יף ולתפקידו של ארגון זה על פי תפישתו ב-1941, ניתן להתייחס ככתובת שהכין, אולי במודע, למצבתו שלו:

"הם [הקונסיסטואר המרכזי] העדיפו את נוחותם על פני אי הוודאות והגבורה הגלומות במאבק... היה זה קל יותר למחות ולהימנע מאשר להיות פעיל... העדפנו את הגבורה שבספק ובפעולה, את המציאות של המאמץ.... סיוע חומרי הוא דרך אולטימטיבית להתייצב בפני אירועים בלתי צפויים או לתקן מצבים העוקפים אפשרויות משפחתיות ואישיות. סיוע רוחני הנו חשוב ו.... יעיל יותר" (היומן, 20 באוגוסט 1943).

למבר נכלא בדרנסי מסוף אוגוסט ועד ל-7 בדצמבר 1943, עת גורש עם אשתו וארבעת ילדיהם לאושוויץ, שם נרצחו. מדרנסי הוסיף בהתכתבויותיו עם אנשים מספר, בהם ידידו הנאמן מוריס ברנר. בארבעה מכתבים המשתרעים על פני חודש ימים, מראשית אוקטובר ועד ראשית נובמבר, מבטא למבר בשפת סתרים את הרהורי לבו ואת תחושותיו, ומספק מעין המשך ליומן. הוא נפגע מכך שחבריו למועצה לא התפטרו במחאה ולא הציגו חזית אחידה בפני השלטונות, מעשה שהיה בו כדי להשפיע, לדעתו. בדומה, הוא חש מרומה על

ידי חברי אוז'ף-צפון שנכלאו בדרנסי, כיוון שזכו ליחס טוב ממנו ומבני משפחתו, אך לא ניסו להקל את מצוקתם גם לאחר שסיכן את חייו למענם והתערב לטובתם. למרות זאת, מעבר לחששותיו האישיים ולכאבו האישי הוסיף למבר להיות מעורב בענייני אוז'ף, ובאמצעות ברנר שלח למועצה הנחיות והצעות: להפסיק לשלוח תמיכה כספית לאוז'ף-צפון, לנקוט אמצעי זהירות מיוחדים כנגד גזבר אוז'ף שמונה על ידי ממשלת וישי ולעשות מאמצים נרחבים יותר למנוע גירושים נוספים לדרנסי. עדות לכך הייתה תגובתו על פרשת לה-רוז (LaRose). באוקטובר 1943 הורה הגסטאפו לגסטון קהאן מאוז'ף להודיע לבית הילדים בלה-רוז, בבוש-דה-רון (Bouches-du-Rhône), כי בתוך 24 שעות עליהם להיות מוכנים לגירוש, ולא יינקטו כנגד יהודי מרסיי צעדים חמורים. קהאן דחה את עמדת המחלתת לפזר באופן מיידי את הילדים ומילא אחר צו הגסטאפו. הילדים ומנהל הבית גורשו לדרנסי. במכתב לברנר המתוארך 26 באוקטובר מציין למבר את עמדתו בבירור:

"אליס דיווחה לנו על ההתייעצות שקדמה למסע. אם מה שסיפרה לי הוא נכון, הרי אני שותף לדעתך ולתקוותך כי אם יפרוץ שוב משבר מעין זה יינקטו פעולות נועזות יותר ויתקבלו הנחיותיו של ד"ר סאבורד [לברוח]. הכניעה לחולי לא תדחה את הכניסה למרפאה [דרנסי] של הנורא, והנורא יותר."

הייתה זו הכרזתו המפורשת הראשונה של למבר בזכות התנגדות גלויה, והוא צידד בברנר שהיה פעיל בתנועת המחלתת זה יותר משנה.

מן ההצעה על מצב רוחו של למבר במהלך מאסרו בדרנסי, ההיסוס האופייני שהורגש היטב ביומנו בולט גם כאן. אף שקונן על מצבו הגופני, מעולם לא נכנע לו לחלוטין ולא שקע בפסימיות מוחלטת. הוא היה מודע היטב ליעד הסופי של דרנסי: "אני מתחיל להאמין כי נבלה את החורף באותם תנאים. לא נתלונן אם לא יצא לנו לערוך היכרות עם ד"ר קמנץ [אושוויץ]. ככלות הכול, זהו הדבר היחיד שחשוב." אולם, בדרכו האופיינית, את מכתבו האחרון לברנר מ-5 בנובמבר 1943 מסיים למבר בנימה של אופטימיות, גם אם היא מהולה משהו: "אך כל הצרות הללו יחלפו, ואני מקווה שעד מהירה. החולים יבריאו עד חג המולד או לאחר מכן".

יומנו של למבר אינו מספק תשובה החלטית על השאלות המכרסמות בדבר קשריו עם המחלתת: באיזו מידה היה מודע לפעילויותיה, והאם שיתף פעולה עם מנהיגיה. התשובה על שאלות אלו קשורה לשאלה חשובה נוספת אשר לטבע היומן: האם היה למבר מודע כלל לכך שיומנו עלול להיתפס ולשמש כנגדו וכנגד היהודים? האם היה למבר חופשי לחלוטין בכתבתו? התרשמותו של כתב שורות אלו, על בסיס השוואה עם מקורות נוספים מאותה תקופה, היא כי למבר נמנע בחלקו השני של היומן מלהגיב בחופשיות על מעשי השלטונות ועל התקנות האנטישמיות. רשומותיו עצורות משהו, ואפשר שהסיבה לכך נעוצה בחששותיו האישיים. אין ספק כי למבר "מייפה" פגישות קשות שהיו לו עם אנשי ממשל צרפתיים וגרמנים

בחודשיים האחרונים לפעילותו באוז'ף, והרשומות האחרונות ביומנו מרמזות בבירור כי היה מודע למתרחש. אפשר שזהירות זו שימשה גם בכתיבתו על המחתרת. פעמים מספר הוא מזכיר פעילות אנטי-ממשלתית שבה השתתף ב-1942, ובגנבה הוא מציין את מעורבותו בהקמת המרכז [המחתרתית] לתיעוד יהודי בן זמננו בגרנווול (CDJC), אך לעולם אין הוא מזכיר ולו ברמז את פעילות ההתנגדות של יהודים. לא ניתן להסביר זאת על רקע אי ידיעה. מוריס ברנר, מזכירו של למבר ובן בריתו הקרוב, היה דמות מפתח בפעילויות המחתרת, וכמוהו גם רובר גמזון, חבר מועצת אוז'ף-דרום. הייתכן כי למבר לא היה מודע למעשיהם? קשה להניח. שני האישים, יחד עם ז'ול ז'פרויקין, נציג הג'וינט בדרום צרפת ומנהיג מחתרת, יצאו ל"משימה מיוחדת" לצפון בשליחות אוז'ף-דרום במסווה של דיונים בארגון המחודש של אוז'ף. פרט לדוח הרשמי שירתה משימתם את ארגוני המחתרת, ולמבר היה חיוני בארגון מסעם הבטוח לצפון. מאומה מכל זאת אינו מוזכר ביומן, ושאלת מעורבותו של למבר והמועצה בתנועת המחתרת נותרת עדיין בלתי פתורה.

דיוקנו של רמון-ראול למבר העולה מן היומן מקביל באופן הדוק לחומר הארכיון הנרחב למדי הנוגע לפעילותו. הוא היה מנהיג סמכותי, שהיה בטוח בדרכו לכל אורכה, ומעולם לא הטיל ספק ביכולותיו ובכשירותו. למבר מעולם לא התחמק מאחריות, שכן הוא האמין בציווי המוסרי ובטבעו המחייב בחייו. ככזה היה איש מעשה עיקש, בעל שיעור קומה אינטלקטואלי, ולכן טיפל במבקריו בתקיפות ובז לכישוריהם ולעמדותיהם. אין זה מפתיע כי המועצה של אוז'ף-דרום מצטיירת לעתים קרובות כמופע יחיד, בעוד שאר החברים מרוחקים ממרכז הבמה. פגישות המועצה וחבריה מוזכרים רק לעתים רחוקות ביומנו של למבר. עובדה זו מצביעה על טבע מנהיגותו. אין ספק כי ניתן היה למנוע את פיזור חבריה, אולם למבר מעולם לא ראה צורך בכך שכולם יתרכזו במרסיי; הדבר היה מקשה על חופש הפעולה ועל חופש ההחלטה שלו. אין זאת אומרת שלמבר ביקש השפעה כזו – אף שהוא נהנה בבירור מכוח ההשפעה שלו וחש בנוח בקרב בעלי השפעה – אלא הוא ביקש להשפיע על מנת להשיג את היעדים שהיו בעיניו בעלי ערך. לפיכך השינוי שהתרחש בחייו, כפי שהשתקף ביומנו, כאשר עלה והופיע כדמות המרכזית באוז'ף-דרום, בהחלט עולה בקנה אחד עם אופיו של האיש. מרגע שנגזר גורלו להישאר בצרפת במהלך המלחמה, זו הייתה דרך הפעולה היחידה עבורו. במסגרת דרך זו הפגין יכולה מרשימה להיות מעורב כל כולו בבעיות היומיומיות – הכלכליות, החברתיות והאישיות – שהטרידו את אוז'ף. הוא ניחן באומץ ובמרץ בלתי נדלים בבואו לייצג את יהדות צרפת בפני השלטונות, שכן הוסיף לראות את עצמו כשווה בין שווים. למבר, שנותר ללא חת במרוצת כל אותם חודשי ייסורים, מעולם לא ויתר על תשוקתו לאמנויות ולספרות ואף לא על תחושת "הזהות הכפולה" שחש כצרפתי וכיהודי.

מקור: בשביל הזיכרון, 36, 2000, עמ' 13 – 26

